

Saamelaiskirjallisuus kriisissä?

Kaunokirjallisuudesta tuli yksi tärkeimmistä taiteenlajeista saamelaiskulttuurissa 1970- ja 1980-luvulla, kun kirjailijat antoivat oman panoksensa saamelaisten etnopolitiiselle liikkeelle yhdistämällä saamelaisperinteitä nykypäivän vaikutteisiin. Viimeisten 15 vuoden aikana saamelaiskirjallisuuden asema on muuttunut: vaikka saamenkielinen runous voi edelleen hyvin, proosateoksia on ilmestynyt vain kourallinen eikä kirjallisuus osallistu yhteiskunnalliseen keskusteluun samalla tavoin kuin muut taiteenlajit, esimerkiksi teatteritaide, musiikki ja elokuva.

”Kulta-ajan” eli 1980- ja 1990-luvun saamelaiskirjailijat ovat puhuneet jopa saamelaiskirjallisuuden kriisistä. Rauni-Magga Lukkarin mielestä saamelaiskirjallisuus on jäänyt jälkeen (*bázahallan*) muista taiteenlajeista, kun ulkopuoliset eivät ymmärrä kieltä eivätkä saamelaiset itse lue kirjallisuutta. Lukkarin mukaan saamelaiset ovat laiminlyömässä niin aiemman sukupolven kuin esivanhempiensakin perinnön nimenomaan sanataiteen osalta omaksumalla liian innokkaasti moderneja uutuuksia itseilmaisunsa välineiksi (Gaski 2008).

Kirsti Paltto on tuskastuneena todennut, että kriisin perimmäisinä syinä ovat saamenkielisen kirjallisuuden julkaisemiseen liittyvät ongelmat, joita ei ole vuosikymmenten aikana pystytty ratkaisemaan. Hänen mielestään monilla muilla alkuperäiskansoilla on tavallaan jopa helpompi tilanne: ”esimerkiksi

Pohjois-Amerikassa alkuperäisväestö kirjoittaa suurimmaksi osaksi englanniksi, saaden näin huomattavasti suuremman lukijakunnan tuotoksilleen.” (Paltto 2012.) Kirjallisuuden tutkija Harald Gaski (2008) on provosoivasti kysynyt, onko saamelaiskirjallisuuden kohtalona siirtyminen valtaväestöjen kieliin, jos kirjoittamisen edellytykset eivät parannu.

Kirjailijoiden ja tutkijan reaktiot kuvastavat sitä epävarmaa tilannetta, joka on leimannut 2000-luvun alun saamelaiskirjallisuutta. Nuoret prosaistit puuttuvat lähes kokonaan, ja heidän mukanaan niin romaani- kuin novellituotantokin. Vanhemman polven kirjailijat ovat väistymässä, kun taas monet nuoret näyttävät suuntautuvan muille taiteenaloille: musiikin- tai filmintekijöiksi, osaksi myös teatterin piiriin.

Ovatko kriisin syynä siis kieli- ja julkaisuongelmat, joihin Paltto ja Gaski viittaavat – eli se, että saamelaisten kielelliset oikeudet ja koulutuskysymykset laiminlyötiin Pohjoismaissa liian pitkään? Vai onko kirjallisuus lajina ”länsimainen”, saamelaiskulttuurissa vain kokeiluluonteinen projekti, jonka valtaväestön koululaitoksessa kylvetetty saamelainen älymystö yritti turhaan juurruttaa suulliseen perinteeseen? Onko niin, että alkuperäiskansa, jolle kirjoitettu ja kirjallinen kieli jäi resurssien puutteessa vieraaksi, luontaisesti suuntautui itseilmaisun tarpeissaan audiovisuaalisiin välineisiin? Vai hylkäsikö se kirjallisen kulttuurin vanhanaikaisena

Saamelaiskirjallisuutta luovat myös lauluntekijät. Amoc on tehnyt inarinsaamenkielistä räppiä, jolla on ollut tärkeä rooli erittäin uhanalaisen inarinsaamen elvyttämisessä. Kuva: Pekka Aho / *Lapin Kansan*.

instituutiona päätyen korostamaan audiovisuaalisen kommunikaation moderneja mahdollisuuksia?

Perimmäisenä kysymyksenä on, onko saamelaiskirjallisuus todella kriisissä vai löytyykö 2000-luvun kehitykselle muita (kin) selitysmalleja. Selvää on, että runous on palannut tärkeimmäksi saamenkielisen kirjallisuuden lajiksi, etenkin kun 2000-luvulla kentälle on ilmaantunut koko joukko esikoisrunoilijoita (ks. Ahvenjärvi 2012). Myös lastenkirjallisuutta ilmestyy paljon ja nuortenkirjallisuutta jonkin verran, mutta en käsittele niitä tässä.

Keskityn seuraavassa lähinnä pohjoissaameksi kirjoitettuun proosaan ja runouteen, joita ei voi rajata vain Suomen puolelle, koska niitä julkaistaan ja luetaan myös Norjan ja Ruotsin alueella. Proosan osalta saamenkie-

liset kirjailijat ovat usein tulleet Suomesta, lyyrikot tasaisesti kaikista Pohjoismaista, mutta kirjat on kuitenkin kustannettu pääosin Norjan puolella. Pohjoissaamen puhujia lasketaan olevan noin 25 000, mutta suurimmalle osalle oman äidinkielen lukeminen on ongelmallista. Vaikka pohjoissaame on valtakieli, muillakin saamen kielillä julkaistaan kirjoja. Suomessa esimerkiksi Petter Morotaja on kirjoittanut inarinsaameksi ja Claudia Fofonoff koltansaameksi.

KIRJALLISUUDEN KULTA-AIKA

Taiteilla on 1970-luvulta lähtien ollut merkittävä rooli saamelaisten itseilmaisun välineenä ja etnisen identiteetin rakentajana. Eri

taiteenlajien merkitys on vaihdellut aikakausittain. 1970-luvulla kirjailijat osallistuivat näkyvästi etnoliittiseen liikkeeseen musiikintekijöiden rinnalla. Kirsti Palton, Rauni-Magga Lukkarin ja Nils-Aslak Valkeapään kaltaisten kirjailijoiden kantaaottava runous heijasteli ja loi nuorten saamelaisten identiteettiä, jota rakennettiin perinteisen kulttuurin ja uuden ajan vaikutteiden välille.

Runot olivat osa saamelaisten kamppailua oikeuksiensa ja identiteettinsä puolesta. Niissä korostui myös oman äidinkielen merkitys kokemusmaailman kuvastajana. Huomattavaa alkuaikojen saamelaiskirjallisuudelle oli sen jakaantuminen hyvin monenlaisille aarenoille: runoutta ja novelleja julkaistiin – ei niinkään kirjoja, vaan – lukuisissa yhteiskokelmissa, sekalaisissa monistejulkaisuissa ja esimerkiksi Suomen puolen ainoassa saamenkielisessä aikakausjulkaisussa, *Sabmelaš*-lehdessä.

Kun selkeä saamelaiskansallinen tendenssi alkoi laantua 1980-luvulla, runouden rinnalle tai sijaan johtavaksi kirjallisuudenlajiksi nousi romaani. Prosaistit tarkastelivat saamelaisyhteisöä sisältä päin, eivät pelkästään enemmistöjen vastakohtana. Palton lisäksi Eino Guttorm, Hans-Aslak Guttorm ja Jovnna-Ánde Vest käsittelivät usein lähimenneisyyttä ja porautuivat muun muassa lestadiolaisen pienyhteisön sisäisiin valtamekanismeihin. Ellen Marie Vars, Rauna Paadar-Leivo ja Kerttu Vuolab tarkastelivat tyttöjen ja naisten kasvamista saamelaisuuteen nykyaikaistuvassa yhteiskunnassa.

Saamelaiskirjallisuuden suurmieheksi nousi 1980-luvun lopulta lähtien Nils-Aslak Valkeapää, joka julkaisi tuolloin kirjalliset päätyönsä *Ruoktu váimmus* (1985, *Koti sydämessä*) ja *Beaivi Áhčázán* (1989, *Aurinko, isäni*). Edellinen runoteos on psykologinen tilinpäätös saamelaisen nuoren kehityksestä. Pohjoisen luontoon kielen kautta kasvanut nuori alkaa vähitellen ymmärtää asemansa enemmistön

hallinnoimassa "paperien maailmassa", mutta herää myös ymmärtämään yhteytensä muihin alkuperäiskansoihin, joista "on löytynyt sisko, on löytynyt veli". *Beaivi Áhčázán* on monikerroksinen, sinfonisiakin mittoja saava saamen kansan eepos, jossa taiteilijan henkilöhistoria risteää kansan ikaikaisen historian kanssa.

Nykypäivästä katsoen ajanjakso vuodesta 1982, jolloin Eino Guttorm julkaisi esikoisteoksensa, vuoteen 1994, jolloin Rauna Paadar-Leivon *Goalsenjárga* ilmestyi, merkitsi saamelaiskirjallisuuden kulta-aikaa. Silloin ilmestyi saamelaisten lukumäärään nähden valtava määrä kaunokirjallisuutta. Erikoista julkaistussa saamelaiskirjallisuudessa oli se, että lähes kaikki prosaistit ja osa runoilijoistakin olivat kotoisin Suomen puolelta, vaikka saamelaisväestön määrä muissa Pohjoismaissa oli moninkertainen.

Kirjallisuus ja musiikki joutuivat 1980-luvulta lähtien yhä enemmän kilpailemaan johtavan taiteenlajin asemastaan, kun niiden rinnalle nousi uusia taiteenlajeja kuten teatteri, kuvataide ja elokuva. Kaikki nämä pystyivät ottamaan osaa yhteiskunnalliseen keskusteluun omilla tavoillaan. Fiktioelokuva nousi tärkeäksi ilmaisumuodoksi Nils Gaupin elokuvan *Tiennäyttäjä* (1987) ja Paul-Anders Simman 1990-luvun tuotannon myötä. 2000-luvulla fiktion korvasi dokumenttielokuva taiteellisenä ilmaisumuotona, jonka avulla oli mahdollista käsitellä päivänpolttavia kysymyksiä muun muassa saamelaisesta identiteetistä ja kuulumisesta yhteisöön.

Tehokkaimpia uusista itseilmaisun aarenoista oli näyttämötaide, erityisesti Norjan puolella toimiva Beaivváš-teatteri, joka tarttui ajassa liikkuviin aiheisiin ja ongelmiin usein paremmin ja keskusteleavammin kuin moni muu taiteenlaji. Näyttämötaide veti puoleensa myös saamelaisia sanataiteilijoita. Esimerkiksi Beaivváš-teatteri toi esiin Inger Margrethe Olsenin ja Cecilia Personin, mut-

ta myös Rauni-Magga Lukkari löysi uuden mielenkiintoisen lajin näytelmien kirjoittamisesta ja kääntämisestä.

LYRIIKKA VALTALAJINA 2000-LUVULLA

Proosakirjallisuuden tilanne näkyy selvästi siinä tosiasiasa, että 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä julkaistiin vain puolenkymmentä romaania, kun suunnilleen samanpituisen ”kultakauden” aikana niitä ilmestyi kymmenittäin. Novellistiikka ei ole koskaan noussut suosioon saamelaiskirjallisuudessa. Suomen puolen romaanikirjailijoista Jovvna-Ánde Vest ja Kirsti Pálto täydensivät trilogiansa 2000-luvulla.

Pálto on kuvannut jo 1980-luvulla aloitussa eepissä trilogiassaan *Guhtoset dearvan min bohccot* (1987, *Voijaa minun poroni*), *Guržo luottat* (1991, *Juokse nyt naalin poika*) ja *Násttit muohtagierragis* (2007, *Tähdet lumikinoksessa*) pienen Riebanjávrin kylän muutosta sotaa edeltävästä ajasta 1960-luvun moottorikelkkavallankumoukseen. Palton romaaneille luonteenomaista on suuri henkilögalleria ja vahva tyypittely, joka korostaa perinteisen saamelaisyhteisön ihanteiden ja elämänmuodon murtumista nykyajan vaikutteiden myötä.

Vestin teossarja *Árbbolaččat* (1996, 2002 ja 2005, *Perilliset*) käyttää hillitympiä ja arkisempia sävyjä piirtäessään omaa pitkän linjan kuvaustaan erään tenolaisen suvun vaiheista. Ajallisesti se tulee lähemmäksi nykyaikaa sikäli, että kolmannessa osassa päähenkilö Heikki elää jo 1970- ja 1980-luvun käännettä, muun muassa saamelaispolitiikan nousua. Saamelaistematiikka tulee esiin romaanin asetelmassa, jossa yhteisöstään varhain etelään muuttanut päähenkilö palaa ikään kuin tutkijana seuraamaan saamelaisten sopeutumista nopeaan muutokseen.

Uudenlaista, myyttistäkin saamelaiskerontaa edustaa lasten- ja nuortenkirjailijana tunnetuksi tullut Kerttu Vuolab teoksessaan *Bárbmoáirras* (2008). Yhdistämällä yleis-saamelaista mytologiaa paikalliseen Tenojokivarren tarinaperinteeseen ja omiin elämävaiheisiinsa Vuolab luo osittain omaelämäkerrallisen eepoksen saamelaisten vaiheista. Kirjassa yhdistyy kolme aikatasoa, joissa jumalten syntyvaiheet sekoittuvat saamelaisperheen elämään 1900-luvun alun Saamenmaassa.

Bárbmoáirras yhdistelee saamelaisia uskomuksia, sananlaskuja, paikannimiä, satuja ja mytologian fragmentteja. Kirjailija kutoo ne omaehtoiseksi myyttiseksi syntykertomukseksi, jossa luonnon elementit ovat yhteydessä kaikkeen. Jumalat ja antropomorfinen luonto elävät ihmisten elämässä paikanniminä, niminä ja eläinsatuina sekä vaikuttavat arjen kokemistapoihin. Saamelaisten ja alkuperäiskansojen jatkuvuusajattelun mukaisesti maailma on jätettävä seuraaville polville siten, että se elättäisi suvun jälkeläiset niin pitkään kuin mahdollista.

Romaanituotannon tahdin hiljennyttyä 2000-luvun valtalajiksi nousi uudelleen lyriikka, joka oli pääosin naisten kirjoittamaa – erityisesti, kun suurten eepisten runoteosten kirjoittajana tunnettu Valkeapää kuoli 2001. Päinvastoin kuin Valkeapään kohdalla, lyrikkoiden teemat ovat etäänntyneet kauemmaksi saamelaiskansallisista aiheista, vaikka päinvastaisiakin esimerkkejä on. Lyriikot eivät enää korosta saamelaisten asemaa suuryhteiskunnassa tai saamelaisen minän etsintää niin paljon kuin ennen. Saamelaisuutta ei kokoelmassa ehkä edes mainita, vaan esille nousevat esimerkiksi naiseuden, äitiyden ja kodittomuuden teemat. Vahvimmin saamelaisuus tulee esiin kielessä, joka usein heijastelee luonnonkuvia ja kokemusmaailmaa.

Pisimmän uran nykyisistä saamelaislyrikoista on luonut suomensaamelainen Inger-

Mari Aikio-Arianaick (Ima), jonka tuotannossa saamelaisuuden korostaminen on vaihtunut naisen sisäisiin tuntoihin ja nykypäivän kulttuuristen erojen havainnoinniksi. Hän pohtii naisena olemista, eroottisuutta sekä naisten ja miesten suhteita herkillä saamen kielen sävyillä, mutta myös ironian ja mustan huumorin keinoin. Ironisesti Aikio kuvaa raskauden ja äitiyden iloja ja vaivoja, samoin kuin äitiin jo ennen lapsen syntymää istutettua syyllisyyttä.

Máilmmis dása (2001, *Maailmalta tähän*) on kuvaus paitsi rakkaudesta ja äitiydestä myös kulttuurien kohtaamisesta, jonka värejä ja kipukohtia Aikio kuvaa suorasukaisesti. Lappi ja trooppinen Mauritius sijaitsevat maailman eri puolilla, mutta rakastuneet voivat kokea yhteisyyttä luonnon kautta: ”kuu / kutoo käsiimme liiton / valtameren yli”. Sulhasen kotiseudun oudot tavat saavat kaipaamaan omia tunteita ja poronlihaa, mutta ne auttavat myös ymmärtämään omaa taustaa, kun **runon minä löytää omista asenteistaan samoja aineksia kuin ulkopuolisten suhtautumisesta saamelaisiin.**

Norjansaamelainen kuvataiteilija Synnøve Persen on jatkanut 1980-luvulla aloittamaansa runoilijanuraa teoksella *Meahci suvas bohciidit sagat* (2005, *Metsän suihinassa syntyvät tarinat*). Persenin runokieli muistuttaa muotonsa puolesta joikusanoituksia, joiden ominaisuuksia ovat lyhyys, aforistisuus ja vapaamittaisuus sekä luontokuvien runsaus, vaikka muuten teosten kieli on pelkistetyn minimalistista. Abstraktit kuvat esiintyvät runojen kanssa rinnakkain, ja niissä kertautuvat teoksen keskeiset teemat, rajatilat niin henkisesti kuin luonnonkuuvissakin.

Toinen kuvataiteilija, ruotsinsaamelainen Rose-Marie Huuva, on 2000-luvulla noussut merkittäväksi lyyrikoksi. Teos *Galbma rádná* (1999, *Kylmä kumppani*) on kuvaus syöpään sairastuneesta naisesta, joka järkytyksen ja epävarmuuden kautta palaa saamelaisille

juurilleen ja löytää uudenlaisen tien äitinsä ja esiäitiensä kokemusmaailmaan. Myös runoteoksessa *Ii mihkkege leat* (2006, *Ei mitään ole*) korostuu perinteistiedon ylisukupolvinen siirto, joka on elinehto ihmisen selviytymiselle. ”Mu šaddan álggii / áigá dolin / máttaráhkuid váimmus.” (Kasvamiseni alkoi / jo muinoin / esiäitien sylissä.)

Suomen puolen nuori monitoimimies Niilas Holmberg on runokokoelmassaan *Dego livččen oaidnan iežan* (2009, *Niin kuin olisin nähnyt itseni*) kuvannut nykynuoren sukku-loimista kahden ympäristön, oman kylän ja kaupungin, välillä. Teos kuvaa 16-vuotiaan muuttoa kaupunkiin. Pienet arkipäivän havainnot pukeutuvat runoiksi: ”Sisko / oletko kuullut maasta / jossa lumi ei pysy / käy vain kastelemissa / niin / että jalat jäätyvät / mutta pää hikoontuu”. Luonnonihmisen erillaisuuden kokemukset pukeutuvat sävyihin, jotka ovat tuttuja jo Valkeapäältä: ”– – mutta miten selitän / että luonnossa puutkin ovat herkempiä / eivät pysty samalla lailla / olemaan välittämättä”.

Norjansaamelainen Sigbjörn Skåden on sanonut kokevansa vaikeaksi samastua vanhemman polven kirjallisuuteen, joka käsittelee norjalaistamisen ja maailmansotien aiheuttamia kipeitä tunteita – ilmiöitä, jotka ovat vieraita hänelle, 1970-luvulla syntyneelle saamelaisnuorelle. Omissa runokokoelmissaan Skåden on yhdistänyt ei-saamelaisia aiheita saamelaiseen ympäristöön. *Skuovvadeaddjiid gonagas* (2004, *Suutareiden kuningas*) ammentaa keskieurooppalaisesta mytologiasta, mutta sijoittuu sotienvälisen ajan merisaamelaiseen yhteisöön Ofoteneille.

Prekariáhta lávlla (2009, *Prekariaatin laulu*) kuvaa urbaania tietokonemaailmaa saamelaisen pariskunnan, Debbien ja Ianin(!), kautta. Päähenkilöt liikkuvat saamelaisalueella, esimerkiksi Kautokeinon Sámi Grand Prix -kilpailuissa, mutta teos vilisee intertekstuaalisia viittauksia niin Henrik Ibsenin teoksiin,

Pohjois-Englannin postpunk-liikkeeseen kuin saamelaiseen lauluyriikkaankin. Tuotemerkkejä, pastisseja ja nonsensea pursuavassa psykedeelisessä runomaailmassa ollaan muutenkin kaukana perinteisistä, Valkeapään edustamista harmonisista sävyistä.

Saamelaisista runoilijoista Skåden yhdistelee selkeimmin länsimaisen kirjallisuuden postmodernistisia aineksia ironiaa tihkuviin runoihinsa. Kertojana Skåden on sivunnut myös queer-tematiikkaa salanimellä julkaisutussa teoksessa *Láhppon mánáid bestejeaddji* (2008, Kadonneiden lasten pelastaja), joka ilmestyi alun perin internetissä 19-vuotiaan tytön blogina. Teos tuotti tärkeää keskustelua saamelaisessa yhteiskunnassa vaietuista aiheista: pedofiiliasta ja homoseksuaalisuudesta, joita oli aiemmin käsitelty lähinnä näytämöllä ja dokumenttielokuvassa. (Magga 2011.)

Vaikka kolonialismin kritiikki on väistynyt tai ainakin saanut piilotetumpia muotoja 2000-luvun saamelaisrunoudessa, runoantologiassa *Viidát* (2005) Rose-Marie Huuvan, Inghilda Tapion, Thomas Maraisen ja Simon Maraisen runojen kautta Saamenmaan menneisyys näyttäytyy pakkosiirtojen, rasismien ja rotubiologian historiana. Esimerkiksi Huuvalla vanhojen haavojen avaaminen liittyy uuteen eheytymiseen, jossa saamelaisen kulttuuriperinnön palauttaminen merkitsee sovitusta traumaattisille muistoille. Saamelaisuusteema on vahvana juonteena myös Holmbergin, Hege Sirin ja Sollaug Sárgonin tuotannossa. Rawdna Carita Eiran runokokoelma *ruohta muzetbeallji ruohta* (2011, juokse mutsikkikorva juokse) kuvaa ”ikonista saamelaisuutta” eli porosaamelaiskulttuuria, joka uudessa saamelaisrunouden tematiikassa on siis jopa tavallaan erikoisuus!

Jotkut saamelaisista ovat alkaneet kirjoittaa valtaväestön kielillä. Kustantamisen ongelmat olivat syynä siihen, että esimerkiksi Eino Guttorm kirjoitti ja sai julkaistuksikin yhden

suomenkielisen romaanin (*Tunturimorsian*, 1989). Yleensä syynä valtaväestön kielen valintaan on ollut se, että kirjailija on kokenut sen vahvemiksi kielekseen. Näin on esimerkiksi Siiri Magga-Miettusen kohdalla, joka on 2000-luvulla julkaissut kolme vahvasti dokumentaarista teosta omasta saamelaistaustastaan ja tarinaperinteestä.

KIRJALLISUUS OSANA LAAJAA KENTTÄÄ

Sille, että saamelainen proosakirjallisuus ei ole menestynyt 2000-luvulla lyriikan tai muiden taiteenalojen rinnalla, löytyy monta taustatekijää. Tärkeimpiä syitä on saamenkielisten kirjojen julkaisemiseen liittyvä pitkäaikainen ongelma: saamenkielisen kirjallisuuden julkaiseminen kaupallisilla perusteilla ei ole kannattavaa. Monet saamelaiset ovat oman äidinkielen suhteen käytännössä lukutaidottomia, ja vaikka saamea on 1970-luvulta opetettu kouluissa, lukeva yleisö on vähissä.

Saamenkielisten kirjojen julkaiseminen on pitkälti kiinni valtioiden määrärahoista ja hyväntahtoisuudesta. Norjan valtio on tukenut merkittävästi saamelaisia kustantamoja, Suomi ei juuri lainkaan. Kun tuki on haettava jokaiselle kirjalle erikseen, seurauksena on ollut saamelaiskustantamoiden epävakaus ja vaihtuvuus. Esimerkiksi Kerttu Vuolab kertoo käyneensä läpi kaksi kustantamon konkurssia, ennen kuin teos *Ánde ja Risten jagi fárus* (1990) ilmestyi. Eino Guttorm joutui erään käsikirjoituksen hyväksymisen jälkeen odottamaan kuusi vuotta romaaninsa ilmestymistä.

Kun kirjailijoilla ei ole ollut mahdollisuutta pitkäjänteiseen työskentelyyn, proosan kirjoittamiseen ei ole syntynyt pysyviä käytäntöjä tai perinteitä. Vuolabin sanoin, jokainen kirjallinen työ on kuin hihtämistä umpi-

hankeen. Aiemmin saamelaislasten matka suullisesta kulttuurista kirjalliseen maailmaan tapahtui vieraalla kielellä ja pakonomaisessa tilanteessa kouluympäristössä. Vanhemmalle sukupolvelle ero oman äidinkielen ja enemmistön kielen välillä oli usein ongelma, minkä takia äidinkielen kirjallisuuden luomista pidettiin ensiarvoisen tärkeänä.

Nuoremman sukupolven parissa yleistynyt kaksikielisyys on jonkin verran ohentanut saamen kielen taitoa. Myös vuosikymmeniä jatkuneet ongelmat saamen kielten opetuksessa voivat olla yksi syy audiovisuaalisten kanavien suosioon nuorten parissa. Kaksikielisyttä heijastaa niin kutsutun kaksoiskommunikaation yleisyys saamelaistaiteissa. Esimerkiksi teatteri ja elokuva puhuvat tavallaan kahta kieltä: yhtä saamelaisille itselleen, toista ulkopuolisille. Kirjallisuudelle tämä ei ole samalla tavoin mahdollista, eikä harvojen käännösten viipyminen lainkaan paranna tilannetta.

Harald Gaski on kuitenkin korostanut sitä, että perinteinen länsimainen tapa määritellä kirjallisuus lähinnä julkaistuna romaanikirjallisuutena ja runokokoelmina ei sovellu kovin hyvin kuvaamaan saamelaiskirjallisuutta. Gaskin pieni kirjallisuushistoriikki *Luottat bálgát jahkeduhátmolsumis* (2008, *Jäljet ja polut* vuosituhanen vaihteessa) esittelee saamelaiskirjallisuutena myös aikakauslehdissä julkaistuja kirjoituksia, radiopakinoita, internet-keskusteluja, elämäkertoja ja näytelmätekstejä.

Pienen kansan kirjailijat vaikuttavat monilla aloilla, eikä rajautuminen tiettyyn lajiin tee oikeutta taiteilijoiden kokonaiskuvalle. Tyypillistä saamelaistaiteille on, että samat tekijät tuottavat niin kuva- kuin sanataidetta. Tunnetuin hahmo tässä mielessä on Nils-Aslak Valkeapää – musiikintekijä, kuvataiteilija ja runoilija, jopa näyttelijä. Hänen jalanjäljillään esimerkiksi Niillas Holmberg on jo

nuorena miehenä toiminut niin muusikkona ja lauluntekijänä kuin runoilijana, näyttelijänä ja juontajanakin.

Poikkitaiteellisuus on ominaista myös muille runoilijoille, kuten Huuvalle ja Persenille. Inger-Mari Aikio-Arianaick on kirjailijuu- tensa lisäksi tullut tunnetuksi yhtenä 2000-luvun parhaimmista dokumentaristeista; hän on neljän runoteoksensa ohella tehnyt puolenkymmentä dokumenttielokuvaa. Näytelmäkirjallisuus on vuosikymmenten mittaan tuottanut runsaasti korkeatasoisia fiktiivistä tekstiä, joka kirjallisuudentutkijoilta jää usein huomiotta. Sama koskee lauluntekijöiden sanoituksia, jotka ovat arkipäivän sanataidetta. Lisäksi 2000-luvulla on ilmestynyt runsaasti kaunokirjallisia kokoelmia sekä käännöksiä, kun esimerkiksi Jovvna-Ánde Vest on saamentanut Timo K. Mukan ja Rosa Liksomien tekstejä.

Huoli saamelaiskirjallisuuden kriisiytymisestä on tavallaan näkökulmakysymys. Proosa- kirjallisuuden vähentyminen 2000-luvulle tultaessa on tosiasia. Myöskään kustannus- ongelmaa ei ole pystytty lähimainkaan tyydyttävästi ratkaisemaan. Mutta onko proosan suhteen nyt oikeastaan vain palattu jonkinlaiseen normaalitilaan, kun otetaan huomioon lukevan yleisön ja koko saamelaisväestön vähäisyys? Ehkä näköharhan aiheuttaa 1980-luvun lopun ja 1990-luvun alkupuolen kultakausi, jolloin saamelaisasiaan vihkiytynyt sukupolvi purki kaiken tarmonsaa ja luovuttensa kirjallisuuteen ja taiteeseen.

Yhtä lailla huomiota täytyy kiinnittää siihen Gaskin osoittamaan seikkaan, että proosan vähäisyydestä huolimatta kirjallisen ilmai- sun kenttä on varsin laaja saamelaisväestön pienuuteen nähden. Siinä mielessä saame- laiskirjallisuuden voi jopa väittää palanneen juurilleen, 1970-lukuun, jolloin kirjallisuut- ta julkaistiin hyvin erilaisilla foorumeilla ja muissakin muodoissa kuin kovien kansien

sisällä. Kirjallisuus on nytkin osa saamelais-taiteiden laajaa kenttää, jossa eri lajit keskus-

televat usein samoista kysymyksistä omilla tavoillaan.

KIRJALLISUUTTA

- Ahvenjärvi, Kaisa 2012: "Minkähänlainen se oikea saamelaisnainen on". Dekolonisaatio ja identiteettineuvottelu saamelaisessa nykyrunoudessa. – *Työmaana runous. Runoudentutkimuksen nykysuuntauksia*. Toim. Siru Kainulainen, Karoliina Lummaa ja Katja Seutu. SKS, Helsinki, 192–222.
- Gaski, Harald 2005: *Sámi čállit. 25 sámi čappa- ja fágagirjjalas sátneduojjara. ČálliidLágádus, Kárášjohka*.
- Gaski, Harald 2008: *Luottat balgát jahkeduhátmošsumis. Ođđaset sámi girjjalášvuohka. ČálliidLágádus, Kárášjohka*.
- Gaski, Harald 2011: Song, Poetry and Images in Writing: Sami Literature. – *From Oral Tradition to Rap. Literatures of the Polar North*. Ed. by Karen Langgård and Kirsten Thisted. Forlaget Atuagkat / Ilisimatusarfik, Nuuk, 15–38.
- Hirvonen, Vuokko 1999: *Saamenmaan ääniä*. SKS, Helsinki.
- Hirvonen, Vuokko 2010: Saamelainen kirjallisuus ja pohjoinen ulottuvuus. – *Vähemmistöt ja monikulttuurisuus kirjallisuudessa*. Toim. Eila Rantonen. Tampere University Press, Tampere, 71–105.
- Hirvonen, Vuokko 2011: "Te opetitte minut kirjoittamaan – kiitoksia!" – *Både och, sekä että. Om flerspråkighet – Monikielisydestä*. Toim. Heidi Grönstrand ja Kristina Malmö. Schildts Förlag, 200–222.
- Kuokkanen, Rauna 1999: Etnostressistä sillanrakennukseen. Saamelaisen nykykirjallisuuden minäkuvat. – *Pohjoiset identiteetit ja mentaliteetit, osa 1. Outamaalta tunturiin*. Toim. Marja Tuominen, Seija Tuulentie, Veli-Pekka Lehtola ja Mervi Autti. Lapin yliopisto, Rovaniemi, 95–112.
- Kuokkanen, Rauna 2000: Saamelaisen nykykirjallisuuden monet kasvot saamelaisessa nykykirjallisuudessa. – *Sublimi, groteski, ironia. Kirjallisuudentutkijain Seuran vuosikirja* 52. Toim. Outi Alanko ja Kuisma Korhonen. SKS, Helsinki, 151–170.
- Kuokkanen, Rauna 2004: Border Crossings, Pathfinders and New Visions: The Role of Sami Literature in Contemporary Society. *Nordlit. Special Issue on Northern Minorities* 15 2004, 91–104.
- Kuokkanen, Rauna 2007: Saamelaiset ja kolonialismin vaikutukset nykypäivänä. – *Kolonialismin jäljet*. Toim. Joel Kuortti, Mikko Lehtonen ja Olli Löytty. Gaudeamus, Helsinki, 142–155.
- Lehtola, Veli-Pekka 1995: Saamelaiskirjallisuus vanhan ja uuden risteyksessä. – *Marginalia ja kirjallisuus. Ääniä suomalaisen kirjallisuuden reunoilta*. Toim. Matti Savolainen. SKS, Helsinki, 36–92.
- Lehtola, Veli-Pekka 2000: Kansanperinne ja sen jatkajat. – *Siidastallan: siidoista kyliin. Luontosidonnainen saamelaiskulttuuri ja sen muuttuminen*. Toim. Jukka Pennanen ja Klemetti Näykkäljärvi. Inarin saamelaismuseon julkaisuja. Pohjoinen, Oulu, 199–217.
- Magga, Anna-Maria 2011: Saamelainen nykyrunous. *Tuli & savu* 2010: 2 (61), 4–11.
- Mattila, Hanna 2011: "Vaikko namat ja áiggit / riikkaat ja vuogit molsáit / ieš ašši ii rievdda". Aika, nostalgia ja etninen identiteetti Nils-Aslak Valkeapään runokokoelmassa *Ruoktu váimmus*. Suomen kirjallisuuden pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto, Tampere.
- Palto, Kirste 2012: Ensimmäinen naissaamelaiskirjailija. Kottisivut: <http://www.kirstepalto.org/biografiija/> (viitattu 17.10.2012).
- Rensujeff, Kaija 2011: *Käsin, sävelin, sanoin ja kuvin. Saamelaiset taiteilijat Suomessa*. Taiteen keskustoimikunta, Helsinki.

SUOMEN
NYKYKIRJALLISUUS

1

LAJEJA,
POETIIKKA

TOIMITTANEET

MIKA HALLILA, YRJÖ HOSIAISLUOMA,
SANNA KARKULEHTO, LEENA KIRSTINÄ
JA JUSSI OJAJÄRVI

SUOMALAISEN KIRJALLISUUDEN SEURA • HELSINKI